

3
5
16

№ 881

Три новоиздадени познати български хрисовула.

Критическа оѣлѣжка

отъ

Стефана С. Вобчевъ.

(Отдѣленъ отпечатъкъ отъ «Периодическо списание», кн. LXIII.)

СОФИЯ

Държавна Печатница

1902.

N° 881
II 1168

~~III-g-24~~

Три новоиздадени познати български хрисовули.

1. Г. А. Ильинский. Грамота царя Иоанна Асѣня II. Въ „Извѣстія Русскаго Археологическаго института“ въ Константинополѣ. Томъ VII, вып. I, Софія, 1901 (25—39 стр.).
2. Грамота на царь Иванъ Александръ (1348 год.), снета отъ текста, найденъ въ Хилендарския монастырь отъ В. Кънчовъ. Снелъ отъ текста К. Звънчаровъ. Литография Лука х. Павловъ и С-іе Софія.
3. Хрисовулътъ на царя Иоанъ Шишманъ (1378 г. 21 септемвр.). Издаденъ отъ д-ръ Л. Милетичъ. Въ „Библиотека.“ Прил. на „Църковенъ Вѣстникъ,“ кн. кн. IV, V и VI наедно, година втора. Софія, 1902 год. Стр. 117—123.

I.

Не спори никакъ на нашитѣ стари писмени паметници. Нито историческитѣ, нито юридическитѣ, нито другитѣ какви и да било древности намѣриха до сега мѣсто въ нѣкоя сбирка. Тѣ чакать и ще чакать, може би, дълго врѣме своя издатель. Ние сме лишени отъ най-необходимото, макаръ и какво годѣ, издание и на българскитѣ стари хрисовули, толкозъ цѣнни за старата българска история и право. Защото, нека го кажемъ, хрисовулитѣ сж най-изреднитѣ първоизточници както за възстановяване многото неясни, но любопитни страни на стария нашъ културенъ битъ, на историята ни, така сжщо и за издирване правния редъ и институтитѣ на старата българска държава.

Полицитѣ иматъ вече нѣколко хубави издания на староврѣмскитѣ си държавно-правни актове, това което се нарича Codices diplomatici; чехитѣ готвятъ да издадатъ сжщо така свой пѣленъ „дипломатерий“; хърватитѣ, освѣнъ отдѣлни сбирки, иматъ цѣнното издание на Югославинската академия на наукитѣ Monumenta historico-juridica Slavorum merid.¹⁾ въ което издание особно важни сж книги I и VI, а именно:

¹⁾ До сега сж изѣзли осемъ книги (1877—1901 г.), въ които сж печатани: кн. I. Statuta et leges civitatis Curzulae. 1877; — кн. II. Statuta et leges civitatis Spalati. 1878; — кн. III. Statuta et leges civitatis Budnae, civitatis Scardonae et civitatis et insulae Lesinae 1882—3; — кн. IV. Statuta lingua croatica conscripta. Hrvatski pisani zakoni: Vinodolski, poljički, vrbanski i donecle svega krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski, 1890; — кн. V. Urbaria lingua croatica conscripta. Hrvatski urbari. Svezak 1. 1894; — кн. VI. Acta Croatica tom I. (ab anno 1100—1499) 1898; — кн. VII. Statuta confraternitatum et corporacionum Ragusinarum. Bratovštine i obrtne korporacije u republici Dubrovačkoj od XIII. do XVIII. vijeka. Sveska 1. 1899. — Sveska 2. 1900; — кн. VIII. Libro delli ordinamenti e delle usange della universitade et dello commun della Isola de Lagusta. Knjiga o uredbama i obličajima Skupštine i občine otoka Lastova. 1901.

Statuta Lingua croatica conscripta и Acta croatica, t. I. (Ab anno 1100—1499¹⁾); сърбитѣ не само иматъ сравнително много повече издирени и издадени хрисовули и други юридически актове и старини, но тѣ сж ги разработили и използвали за своята история, правна и културна, доста изчерпвателно.²⁾

Въ нашата книжнина не само липсва една сборка отъ стари писмени правни паметници, единъ „дипломатически кодекс“, но ние нѣмаме до сега и съществуещитѣ, открити и познати хрисовули, да сж се появили въ нѣкое българско издание. Едва въ послѣдно врѣме г. д-ръ Л. Милетичъ ни радва съ надеждата да издаде „едно специално издание на българскитѣ грамоти,“ което тъкми.³⁾ Наистина ние нѣмаме много познати и издирени хрисовули, но и колкото ги имаме, тѣ сж все още разпрѣснати въ малко познати или съвѣзмъ непознати у насъ издания. Дори специалистътъ едва може да си достави изданията, въ които тѣ сж разпрѣснати, каквито сж Раматку-тѣ на Шафарика⁴⁾ Monumenta Serbica на Миклошича,⁵⁾ „Замѣткитѣ“ на Срѣзневски,⁶⁾ Болгарскія грамоти на Априлова.⁷⁾

Иречекъ изкарва познатитѣ български хрисовули на седемъ, като включва обаче въ тѣхъ погрѣшно 1) писмото на Якова Владиславъ до архиепископа Кирилъ Киевски, писмо съ което му проважда Кормчията

¹⁾ Тия книги IV—VI сж излѣзли въ 1894—1898 г. въ Загребъ. Ср. Poviestni spomenici južnih slavena. Издава I. Кукулевичъ, кн. I. Acta croatica, 1803. Сжцо: Hrvatski spomenice u Kninskoj okolici uzostali suvremene dalmatinske iz dobe narodne Hrvatske dinastije. Нависаъль Фр. Буличъ.

²⁾ Само Миклошичъ е издалъ въ Monumenta Serbica около 500 броя разни хрисовули и паметници. Кнезь Медо Пуцичъ е издалъ сжцо „Споменици сръбски преписао с дубровачке архиве“ (два тома). Не смѣтаме Любичево издание „Monumenta“ и Тайнеровото Vetera Monumenta slavorum merid. Колкото за обработката имъ най-много е направилъ учениятъ сърбинъ дипломатъ Стоянъ Новаковичъ, авторъ на прѣкрасния трудъ Законикъ Стефана Душана цара сръбског (ново издание № 9 отъ Задужбина (фонда) на Илия М. Коларац. Београд, 1898 г. Новаковичъ е авторъ и на нѣколко прѣкрасни монографии.

³⁾ Глед. Библиотека. Приложение на „Църковенъ Вѣстникъ“ IV. V и VI кн. 1902 г. стр. 118. — Ср. Мѣб. XVI—XVII стр. 498.

⁴⁾ Památky Drevního písemnictví jihoslavenů. Sebral a vydal Pavel Josif Šafarik. Изборъ Югославянскихъ достопамятностей. V. Praze. 1851. Има и vidani druhé doplky z rozostalosti Šafarikovy Rozmožené upravitel Josef Iiresek. 1873. Тукъ сж вмѣстени отъ познатитѣ само петъ хрисовули, а именно: 1) Дубровинскитѣ Асѣновъ; 2) Вирпинскитѣ отъ Константинъ Тиха; 3) Орѣховскитѣ отъ Иоанна Асѣна (?), погрѣшка вмѣсто Иоана Александра; 4) Шишмановитѣ на Витошкия манастиръ и 5) сжцо неговиятъ на Рилския манастиръ. Тукъ е и договоритѣ на Асѣна съ Дубровникъ.

⁵⁾ Monumenta Serbica отъ Миклошича. Въ нея е вмѣстень само Асѣновиятъ хрисовулъ на Дубровникъ и договоритѣ му съ сжциа.

⁶⁾ И. Срѣзневскій. Свѣдѣнія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ. Приложение къ XXXIV тому Записокъ Истор. Академіи наукъ, № 4. Спб. 1879. Тукъ сж напечатани въ първия отдѣлъ подъ заглавие: „Болгарскія грамоты и другія записи“ (стр. 1—40) сжцитѣ хрисовули, които има въ Раматку, освѣнъ Витошкия или Драгалевския, а има повече: „Грамота Александра цара Болгарскаго Зографскому Монастирю (1342).“

⁷⁾ В. Априловъ. Болгарскія грамоты, собранныя, переведенныя на русскій языкъ и объясненныя. — Изданы въ пользу Габровскаго училища. Одесса, 1849 год. Тукъ сж напечатани два хрисовули: 1) на царъ Иоанна Калиманъ Асѣн (?), даденъ на Зографския манастиръ и 2) на царъ Иоана Шишманъ, даденъ на Рилския манастиръ.

Зонара¹⁾ и 2) Дубровнишкия договоръ на Иоана Асѣня. Обаче нито поменатото писмо, нито договорътъ сж хрисовули въ истинския смисълъ на думата: писмото нѣма нито формата, нито сжществото, съдържанието на хрисовулъ; колкото за втория документъ, той е явно двустраненъ актъ, когато хрисовулъ е издаванъ по усмотрѣние на държавния глава. Така че споредъ Иречка българ. стари хрисовули оставатъ само петъ. Това е една погрѣшка въ изброяването. Познати, истински старобългарски хрисовули има седемъ и тѣ сж: 1) Дубровнишкиятъ отъ Асѣня II; 2) Вирпинскиятъ (на манастиря Св. Георги при Скопе) отъ Константина Тиха; 3) Орѣховскиятъ отъ Иоана Александъръ; 4) Зографскиятъ (компиляция) отъ Иоана Калиманъ; 5) сжщо Зографскиятъ отъ Иоанна Александъръ, 6) Витошкиятъ даденъ отъ Шишмана и 7) Рилскиятъ — сжщо отъ него.²⁾

Българскитѣ хрисовули не сж още дори напълно възстановени въ текстветѣ си. Все остава още много да се дири и иска отъ тази страна, както и отъ глѣбъ вѣрното имъ прѣписване и възпроизвеждане. Ето защо всѣко ново издание на български хрисовулъ е една цѣнна придобивка за насъ, особно, ако авторътъ му грижливо се занима да внесе нови елементи, които би помогнали за една или друга научна цѣль. Благодарение на обстоятелството, че археологията съ своитѣ клонове: дипломатиката, палеографията, лексикографията и пр. ни дава моцни срѣдства за разработване на старитѣ писмени паметници, ние можемъ да очакваме въ това отношение все по-вече и по-вече значителни подобрения. Съ издирването и изучването на старитѣ писмени български паметници, особно на хрисовулитѣ, има да се заловятъ и занимаятъ нѣколко категории науки, които, додѣ не кажатъ своята послѣдна рѣчь, не може да се сподобие окончателното, напълно вѣрното тѣхно разбиране. Филолозитѣ ще трѣбва да изучатъ текста на тѣзи паметници отъ граматическа и лексическа страна; историчитѣ трѣбва да освѣтятъ състоянието на епохата и характеристиката на личноститѣ, кога и дѣ най-напрѣдъ е могълъ да се появи даденъ текстъ; най-сетнѣ юриститѣ има да изучатъ битовно-правното съдържание изобщо, а подробно — разнитѣ институти, за които се говори въ тия паметници.

¹⁾ *Иречка*. Исторія болгаръ. Одеското издание, вж. стр. 485. Свѣтославовото писмо се памѣва както у Миклошича Monumenta Serbica (стр. III), така и у Срѣзневскій (посоч. соч., стр. 11—12).

²⁾ Въ една критическа статья отъ познатия руски славистъ Н. Ястребовъ, която срѣщаме въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“ 1902 год. за м. юни, ние четемъ, че имало „9 славянскихъ болгарскихъ грамотъ волею судьбы разбросанныхъ на пространствѣ между С. Петербургомъ и Авономъ, Софїей и Вѣной.“ Жаль, че г. Ястребовъ не изброява тѣзи деветъ хрисовула, за да се види, дали той посочва нѣкои непознати намъ грамоти или и той прави смѣшението на д-ръ Иречка и на други изследователи-историци, които считатъ *грамоти* въ широкъ смисълъ на думата всички царски и княжески писма, напр. писмото на Якова Светославъ или писмото на послѣдния Видински даръ Срацимира до Брашовскитѣ „чургари.“ Вж. Агура и д-ръ Милетича, Мсб., XIII, „Нови влахобългарски грамоти отъ Брашовъ“, на чело на които е поставено писмото на царъ Срацимира до брашовяни. Това интересно отъ историческо гледище писмо бѣ съобщено най-напрѣдъ въ В. Пр. II год. 9—10 кн., стр. 304—310. То е напечатано и отъ ромънския професоръ Богданъ въ Archiv für Slavische Phil. Bd. XVII. 4 Heft. (р. 544—547). Споредъ д-ръ Милетича датата на Срацимировото писмо трѣбва да е 1369 година. Въ самия текстъ тя не е обозначена.

Независимо отъ това, обаче, на първо мѣсто при съобщението на единъ старъ паметникъ отъ категорията на хрисовулитѣ необходимо е неговото обстоятелствено описване и разгледване като хрисовулъ, а именно описване на размѣра му, материала, върху който е сложенъ, какъ е писанъ, подписанъ, подпечатанъ и сравнителното сличително изучване на акта съ други по-ранни или по късни образци, за да може поне да се схване положението, което названиятъ актъ занимава въ реда на своитѣ подобни.¹⁾

II.

Трѣбва да се признае, че трудътъ на г. Ильинскій върху хрисовула на Иоана Асѣнь II, даденъ на Дубровникъ, трудъ надписанъ по-горѣ, отговаря на научнитѣ изисквания за едно издание отъ той родъ. Авторътъ, познатъ славистъ и ученъ изслѣдователъ, раздѣля своя трудъ на: 1) введение; 2) текстъ и бѣлѣжки; 3) палеографически особености на хрисовула; 4) лингвистически особености; 5) историческо значение на хрисовула и, най-послѣ, 6) словопоказалець.

Въ введението си той разправя, какъ е намѣренъ хрисовулътъ и какъ е попадналъ въ библиотеката на Импер. академия на наукитѣ. Сжщо се спира и на литературата му. Попадналъ е въ Петербургъ той хрисовулъ при участието на руския консулъ въ Дубровникъ, Галича. Първи пътъ (1851 г.) този паметникъ се появи съ много погрѣшки въ Раматку-тъ²⁾ на Шафарика, който и погрѣшно го приписа на Асѣня I. По-късно (1852 год.) съ той хрисовулъ се занимава рускиятъ ученъ И. Срезневски, който пише по него дълга рецензия.³⁾ Срезневски първи печата текста съ доста обстоятелствено историко-филологическо изучване и дохожда до най-вѣроятното прѣдположение, че той хрисовулъ не може да бжде отъ Иоана Асѣнь I, а е отъ Асѣня II. Това прѣдположение се утвърди по единъ положителенъ начинъ отъ Спиридонъ Н. Палаузовъ, който на другата година (1853) проважда до редакцията на сжщитѣ „Извѣстия“ писмо, въ което доказва, че поменатитѣ въ хрисовула земи, области и градове сж влязали въ прѣдѣлитѣ на българската държава само при Иоана Асѣнь II, а не и при Асѣня I.⁴⁾ Слѣдъ това хрисовулътъ се появи у Раковски⁵⁾ въ 1873 год., у Миклошича⁶⁾ и въ второто издание на Срезневски отъ 1879 год.⁷⁾

¹⁾ Това е прѣимуществено задачата на „дипломатиката“ — спомагателна историко-археологическа наука, на която се пада да опрѣдѣли степенята на достовѣрностъ въ историческитѣ документи и която е наречена така отъ главния видъ документи, съ които борави — дипломитѣ. Доколкото ми е познато, у насъ още не е ставало дума за този клонъ на историч. знания, както не става дума и за уреждане на архивното ли дѣло въ широкя смисълъ на думата. За това и всички старини у насъ гинатъ . . . За дипломатиката вж. Gloria, Compendio di paleografia e diplomatica. Падуя. 1870; Sickel, Beiträge zur Diplomatika (томъ I—VI), Вѣна 1861—1871; — Brinckmeier, „Glossarium diplomaticum“, 1850—1868. На руски има отъ Лантева старото издание: „Опытъ въ древней русской дипломатикѣ.“ Спб. 1824 г.

²⁾ Раматку, вж. отдѣлъ Listiny, psani a napisy, p. 2.

³⁾ Извѣстия втор. отдѣл. Импер. академii наукъ, л. 22, стр. 347—349.

⁴⁾ Извѣстия отд. рус. языка и словесности. 1853. л. 33, стр. 109—112.

⁵⁾ Нѣколко рѣчи о царю Асѣнѣ. Београд 1873. стр. 56.

⁶⁾ Monumenta Serbica, III.

⁷⁾ Свѣдѣнія и замѣтки. Приложение въ XXXIV-му тому Записокъ Императ. Академii наукъ. Спб. 1879. стр. 9.

Тукъ сме длъжни да допълнимъ автора (г-на Ильинскій) съ бълѣж-китѣ, които му прави въ критиката си г. Н. Ястребовъ въ „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“¹⁾ отъ т. г. за м. юния съ двѣ работи, които засѣгатъ тоже хрисовула на Асѣня II: 1) съ труда на професора отъ черновицкия университетъ Калужнячки въ XI т. Archiv für Sl. Phil. (стр. 623—624) и 2) съ тоя на познатия български историографъ професоръ д-ръ К. Иречекъ въ XIX т. (стр. 603—604) на сѣщия д-ръ Ягичева архивъ. Въ първия трудъ на г. Калужнячки се установява текста; а вториятъ се поставя на сѣществената дипломатическа точка при изслѣдването на всѣки хрисовулъ.

Въ текста на нашия авторъ ние срѣщаме едно вѣрно възпроизводане на Асѣновото „оризмо.“ Въ бълѣжкитѣ си г. Ил. ни обеснява подробно, кои думи и букви не сѣ запазени въ самия текстъ на хрисовула, защото той е доста пострадалъ и урѣханъ. Въ това отношение намъ се вижда несправедлива бълѣжката на г. Ястребова²⁾ за това, че авторътъ ужъ нарушилъ общеприетия у най-добритѣ издатели на грамоти манеръ, да разрѣшава всички съкращения на рѣкописа; ако добръ сме разбрали искането на г. Я., то можеше да се удовлетвори отдѣлно отъ текста въ едно допълнително негово възпроизводане по западния манеръ. Но г. Ильинскій, споредъ насъ, е сторилъ много добръ, като ни дава, прѣди всичко, текста въ неговата, тъй да кажемъ, фотографическа вѣрность.

Ние цѣнимъ високо труда на г. Ильински още и за дѣто разгледва палеографическитѣ особености на хрисовула — което състави най-цѣнната страна въ почтения трудъ на г. Ильинскій, — но не впада въ нашата задача да се спираме върху него, нито върху лингвистическитѣ особености, гледище, което би трѣбвало да интересува нашитѣ филолози. Колкото за „историческото значение на хрисовула,“ на което сѣ посветени стр. 33—36, трѣбва да се признае, че г. Ил. не се е сирѣлъ достатъчно върху прѣдмета. А че хрисовулътъ на единъ царъ като Асѣня II, единъ отъ най-великитѣ български царе, „най-великиятъ отъ Асѣневцитѣ, и може-би отъ югославянскитѣ господари въобще,“ има голѣмо историческо значение, това е ясно до безспорность. И г. Ил. трѣбаше да посвети повечко страници на тогова царя, „българомъ и грѣкомъ,“ на епохата му, на прѣдѣлитѣ на царството му, все като разгледва историкосравнително съдържанието на хрисовула.

Като издирва датата, кога е издаденъ тоя актъ, г. Ил. заключава, че нашиятъ хрисовулъ трѣбва да е даденъ на Дубровникъ много скоро слѣдъ 1230 год., когато политическото влияние на Асѣня въ Солунъ е било особно рѣшаеще. Тоя изводъ той прави отъ слѣдното съпоставяне. Въ реда „на българскитѣ области, въ които на дубровнишкитѣ купци се допуца да търгувать безмитно, въ хрисовула е прибавенъ и Солунъ, който, както се знае достовѣрно, никога не е принадлежалъ на България. Тогазъ какъ да се обясни включването на този градъ въ броя на бъл-

¹⁾ Журн. Мин. Нар. Просвѣщенія. Часть СССХХХХІ. 1902, кн. за м. юнъ, стр. 401—405.

²⁾ Ж. М. Н. П., ц. кн. сѣща критика, стр. 402.

гарскитѣ провинци? Подиръ клокотниция бой, слѣдъ който Иоану Асѣню се паднаха много отъ областитѣ, прѣброени въ негова хрисовулъ, епирскиятъ царь Тодоръ трѣбваше да прѣдаде прѣстола на брата си, Асѣнова зеть Мануила, който живѣялъ постоянно въ Солунъ. Обиколень токо-речи отъ вси страни съ владѣнията на българския царь и заплашень отъ примѣра на братовата си сѣдба, Мануиль очевидно могълъ да играе спрѣмо Асѣня само пасивна роль, и неговиятъ тестъ е могълъ да се разпорежда въ Солунъ като у дома си¹⁾

Както се помена, трудътъ на г. Ил. свършва съ единъ „слово-показалецъ“, въ който обаче не се тълкуватъ думитѣ, а само се посочва етимологията имъ. Между това има цѣлъ редъ рѣчи, които искаха своето лексическо разискване и тълкуване, каквито сж: оризмо, спакости, кумеркъ, патити, оргия, хора, форокъ и пр.

III.

Нашиятъ ученъ филологъ, професоръ д-ръ Милетичъ си е задалъ по-скромна задача, отъ колкото тая на г. Ильинскій, при новото свое издание „хрисовула на царь Иоанъ Шишманъ“. Г-нъ Милетичъ се е задоволилъ съ една историко-библиографична бѣлѣжка (стр. 117—118) и съ възпроизводане самия текстъ (стр. 119—123) на всепознатия хрисовулъ, даденъ на Св. Рилска Обитель отъ послѣдния български царь Иоана Шишмана.

Авторътъ подчертава най-напрѣдъ, че *тоя хрисовулъ е единичкиятъ запазенъ до сега въ България*. Всички други хрисовули отъ категорията на тия, за които поменахме по-горѣ, сж извънъ прѣдѣлитѣ на отечеството ни. Рилскиятъ хрисовулъ се намѣрва въ Рилския манастиръ, въ библиотеката му, окаченъ на зида, въ рамка и подъ стъкло. Това обстоятелство и късото повидимому врѣме, съ което е разполагалъ г. д-ръ М. го ввели въ заблудение да пише, че „хрисовулътъ е писанъ на хубавъ, дългъ пергаментовъ листъ, който и до сега още изглежда бѣлъ и свѣжъ, що показва, че хрисовулътъ дълго врѣме ще да е билъ нѣйдѣ на сухо мѣсто скритъ, та не пострадалъ твърдѣ нито пергаментътъ, нито писмото“.²⁾ Хрисовулътъ не е на пергаментъ, а на бѣла книга. Тази грѣшка впрочемъ е направена и отъ Василия Априловъ.³⁾

Рилскиятъ хрисовулъ на Иоанъ Шишмана е издаванъ до сега нѣколко пѣти. Споредъ г. М. той се е появилъ: 1) у Априлова, Болг. грамоты, Одесса, 1845, стр. 82—87; 2) у І. Шафарика, въ *Ramatky dřevního písemnictví jihoslavanuv.* 2 изд. 1873 год. стр. 105—108 и 3) у И. Срезневскій, „Свѣдѣнія и замѣтки“ (стр. 35—39). Тѣзи свѣденія на г. М. струва да се допълнятъ и съ други издания на хрисовула. Най-напрѣдъ Рилскиятъ хрисовулъ е издаденъ отъ отца Неофита Архимандритъ Хилендарски въ книгата: „Служба и житіе прѣбдобнаго и богоноснаго Иоана Рылскаго чудотворца. Белградъ, 1856“. Като още

¹⁾ Извѣстія Русскаго Археолог. Института, VII. I. стр. 36.

²⁾ Библиотека, II. 4—6. стр. 117.

³⁾ Въ Болгарскія грамоты (стр. 102) Априловъ пише: „Подлинная грамота писана на пергаментѣ“.

едно издание на същия хрисовулъ можемъ да поменемъ това на Стефана Верковичъ въ *Гласник Друштва Србске словесности* св. VII (стр. 184—188), за което въ *Pamatky* (2 издание) се казва: „ale bez šetrení zvláštnosti bulharského nářečí a bez diplomaticke vernosti“.

Изобщо бѣлѣжката, съ която г. М. прѣдваря новото издание, споредъ оригинала на рилския хрисовулъ, е бѣглива, кратка и за това непълна. Тая краткостъ може да се обяснява само съ онова намѣрение, което авторътъ има да „обнародва едно специално издание на българскитѣ грамоти, въ което отъ всѣка грамота, между които ще бѣде и този хрисовулъ, ще има и факсимиле на оригинала“.

Съдържанието на рилския хрисовулъ е прѣдадено безъ да се запазятъ и посочатъ редоветѣ на оригинала, както е у Срезневскій¹⁾ и безъ да се дадатъ разрѣшенията на съкращенията (титлитѣ) отъ оригинала, разбираме въ единъ отдѣленъ текстъ, което щѣше да придаде нова цѣна на труда на българския филологъ.

Д-ръ Милетичъ прѣдава подписа на Царь Шипмана въ тоя видъ:

✠ Іѡ Шипманъ къ Христу Богу благочернимъ црѣ ѿ смодрѣжць всьмъ блъгаромъ и грѣкомъ.

Тукъ не ни се даватъ коньектуритѣ на автора, за да се различатъ тѣ отъ вѣрнитѣ и положителни данни на ръкописа. Ние нѣмаме за сега на ръка и нѣкой други фотографически вѣренъ прѣписъ отъ оригинала на хрисовула, та да ги провѣримъ, но като го сравняваме съ факсимилето у Априлова, намѣрваме, че подписътъ не е прѣдаденъ напълно вѣрно. Въ текста е буквално така: Іѡ' шипманъ къ хл бѣ блѣговѣрнимъ црѣ ѿ смодрѣжць всьмъ блъгаромъ и грѣкомъ.

Г-нъ д-ръ М. е разрѣшилъ титлитѣ (съкращенията) въ „Христа Бога“, безъ да ги постави въ скобки, а не ги разрѣшилъ въ началото и другадѣ, така че не е запазилъ еднообразие въ вѣрността на акта. Въ всѣки случай изданието на г. М. е единственото, което имаме вече на български, достъпно за всѣкого, още то е и стѣпка напредъ въ сравнение съ другитѣ, досегашнитѣ. Ние ще чакаме и ще посрѣщнемъ съ особна радостъ дѣлото на пълното издание всички хрисовули отъ г. М., при който случай вѣрваме, ще ни се дадатъ освѣнъ фотографически вѣрни факсимилета още и необходимитѣ обяснения отъ лексическо, палеографическо, дипломатическо и историческо становище.²⁾

IV.

Малко думи има да кажемъ за изданието на г. Звънчарова. То има цѣнността на нагледно прѣдставяне единъ български хрисовулъ въ

¹⁾ У Срезневскій (Свѣдѣнія и Забѣтки) тѣзи редове сѣ спазени напълно.

²⁾ Не можемъ по тоя случай да не обърнемъ внимание върху ученото издание на професора Калужнячки: *Dokumenta moldavskie i multanskie opracoval Emil Kaluzniacki. (Odbitka z tomu VII. aktow grodzkich i ziemskich.)* We Lwowie. 1878. Стр. 60. — Въ това издание проф. К. не само дава вѣрнитѣ, факсимилни текстове на нѣкои отъ грамотитѣ, но придружава всички и съ прѣводитѣ имъ и съ цѣлни лексически бѣлѣжки.

приблизителната му външна форма и голѣмина — хрисовултъ на Царь Ивана Александъръ (1348 г.), даденъ на Орѣховския манастиръ при Сергѣевецъ, Търновско. Той обаче не е наиденъ въ Хилендарския манастиръ отъ В. Кънчовъ, както се казва въ началото на литографното издание. Напротивъ, той е единъ отъ най-рано познатитѣ писмени наши паметници. Още В. И. Григоровичъ въ 1848 год. намѣрилъ, прѣгледалъ и прѣписалъ този старъ актъ.¹⁾ Слѣдъ него печата го Срезневскій въ своитѣ „Свѣдѣнія и замѣтки“²⁾ и съ една бѣлѣжка, въ която посочва, че хрисовултъ се нахожда запазенъ въ Хилендарския манастиръ, написанъ е на пергаментъ отдолу съ стѣсненъ листъ, писанъ е съ полууставенъ скорописъ. Отъ долу на акта е привързанъ позлатенъ печатъ съ образа отъ една страна на Спасителя, а отъ друга на царя Александъръ, а отъ странитѣ на това изображение подписъ: „Іоанъ Александъръ царь Българомъ“. Тодоръ Шишковъ въ своята „История на български народъ“³⁾ разправя, за единъ хрисовулъ на царь Александра, намѣренъ въ Хилендарския манастиръ отъ Св. Дякона Евстатія и обнародванъ въ „Български книжици“ отъ 1862 год., априлъ 7-и. Азъ не можахъ да намѣря тази книжка и да провѣря казаното. Иречекъ по погрѣшка нарича тоя документъ Зографски; и той не е видѣлъ „Български книжици“, а се позовава само на Григоровича.

Въ всѣки случай напраздно се подчертава за новонамѣрено пѣщичо онова, което е било познато още въ пѣрвата половина на миналото ХІХ-то столѣтие. Г-нъ Звънчаровото издание има обаче своята добра страна: тя е, както загатнахме, че популяризира хрисовулното дѣло и ни запознава съ външната страна на старитѣ български хрисовули. Ние имаме въ него единъ приблизителенъ снимъкъ, вѣренъ съ пѣрвообразния актъ. Грамотата е прѣснета съ златни букви на хубавъ литографически картонъ, дълъгъ 66 см., широкъ 40, и снимката изгледва доста изящна. Наистина, самъ-тамъ има малки погрѣшки, но ние не вѣрваме аслѣ издателятъ на тоя хрисовулъ да е разчитвалъ на едно строго научно издание. Заграденото съ черта прѣдставя хрисовула както си е: погорѣ широкъ, а по-долу стѣсненъ. Но издателятъ не ни казва нито каква е голѣмината на неговото издание къмъ дѣйствителния оригиналъ, нито ни дава какви-годѣ обяснителни бѣлѣжки, което е единъ значителенъ недостатъкъ.

¹⁾ Очеркъ путешествія, I изд. Казанъ. 1848. г. 39. 2. — Въ старото издание (Москва. 1877) сравни стр. 35. — Още отъ автора на „Очеркъ пут. по Европ. Турціи“ ние знаемъ, че орѣховскитъ хрисовулъ е на пергаментъ, че той има позлатенъ печатъ съ образа на царь Іоана Александра и съ надписъ: І. Александръ црь българомъ. Григоровичъ намѣрилъ въ Св. Гора до сто хрисовула и „старался если не всё, то покрайней мѣрѣ примѣчательнѣйшіе имѣть въ рукахъ“. Отъ категориата на тѣзи и на пѣрво мѣсто той посочва „хрисовули болгарскіе“ — 1) тоя на Костадина Тиха даденъ на Виринския манастиръ и 2) тоя на „Іоанъ Александъръ въ Хрс. благов. црь Българомъ“ манастирѣ св. Николая въ мѣстѣ нарицаемимъ Орѣхова, десетъ селища: бѣлица, бабовци, дръщрѣни.

²⁾ Свѣдѣнія и замѣтки № 4 стр. 31—34,

³⁾ Вж. стр. 255.

Той прѣдставя, както и повечето други хрисовули, голѣмъ юридически интересъ. Той е даденъ на Орѣховския манастиръ, какъвто ще е билъ при с. Сергѣевецъ, единъ часъ далечъ отъ Търново. Това се и потвърждава отъ самия актъ, въ който на края е писано: Царь повелѣ, Добромиръ писа, въ *Сергевци* (изданието на Звънчарова). Това ще е вѣрното мѣстонаписване на хрисовула, защото както е у Срезневски въ „Орѣвици“¹⁾ или пакъ у Шафарика 2 изд., „Сербеници“²⁾ — не ще е право.³⁾

V.

Ние желяехме да се спремъ по-надлъжно върху тѣзи три издания на български хрисовули, за да отдадемъ справедливо заслужваното внимание на трудовете на издателитѣ имъ. Българската наука дължи голѣма благодарностъ на вѣжкия, който посветява време, грижи и трудъ на издирване и изкарване на бѣлъ свѣтъ толкозъ занемарената наша старина. Ние сме петимни въ това отношение да видимъ направено що-годѣ: и посрѣщаме съ истинска радостъ и малкото направено, дори и съ недостатъци кога е то.

Всички наши стари писмени паметници изобщо, хрисовулитѣ частно, иматъ нужда отъ издирване, издаване и обстоятелствено изучване. Слѣдъ като нашитѣ вѣнци филолози и историци се заловятъ прѣди всичко съ издаването имъ, лексическото, палеографическо и историческо изслѣждане, ще се открие широката възможностъ и на юриста да встъпи въ своята областъ. Той ще може тогазъ да почне онѣзи праводържавни изучвания, за които богати и изредни първоизточници сж не само хрисовулитѣ,⁴⁾ но и цѣлъ редъ други писмени паметници: кѣрмчията, записи, писма, хронографи (лѣтописи), жития на светиитѣ и пр. и пр.

Кой трѣбва да се залови съ издаването прѣди всичко на тия паметници? Нашето мнѣние е, че тази длъжностъ, и тази честь въ сжщо време, се пада на нашето Книжовно дружество.

София, 15 юлия 1902 год.

С. С. Бобчевъ.

¹⁾ Свѣдѣнія и замѣтки, с. 34.

²⁾ Раматку, Listiny p. 99.

³⁾ Въ една рецензия на този хрисовулъ въ „Училищ. Прѣгледъ“, 1902 кн. 2. стр. 158—159, се говори, че „споредъ нѣкои тоя манастиръ трѣбва да е въ Орѣховско или нѣидѣ при Горна Орѣховица, но въ текста се споменятъ така сжщо много мѣста, принадлежащи на манастиря, които се намиратъ въ Софийско и Кюстендилско, та изглежда да е по-вѣроятно прѣдположението, какво манастирътъ се намиралъ нѣкъдѣ въ тия послѣдни мѣстности“. Въ кои „мѣстности“? Авгорътъ е много тъменъ и рѣшава „парламаданъ“ въпроса. Софийско и Кюстендилско не сж май „мѣстности“, а цѣли области. Споредъ нашето мнѣние въпросътъ за „Орѣховски манастиръ“, на който е билъ даденъ разгледваниятъ хрисовулъ, е много важенъ и заслужва специална историко-географическа студия. То е прѣдметъ благодаренъ и достоенъ за вниманието на нашитѣ млади учени историко-географи.

⁴⁾ За хрисовулитѣ отъ държавно-правно гледище ще се повърна въ особна студия.